

Kapitel 5

Specialperioden

”Vi ska motstå, kämpa och vinna!” Fidel, 28 september 1990

Ekonomisk kris och beredskapstillstånd

I ett viktigt tal till sitt folk den 28 september 1990 vid firandet av CDR-kommittéernas 30-årsjubileum analyserade Fidel Castro landets situation; *ekonomiskt beredskapsläge*. Fidel Castro sa att de socialistiska länderna hade upplösts plötsligt, men att kubanerna skulle försvara sin revolution: ”Det vi ska göra är att motstå, kämpa, och vinna, naturligtvis!”

Sammanbrottet i handeln med f.d. Warszawa-paktsländerna åren 1990-91 medförde att Kuba miste 80 procent av sin handel, och snabbt hamnade i djup ekonomisk kris på grund av bristen på hårdvaluta. Det var i princip en upprepning av avbrottet i handeln med USA 30 år tidigare. Men denna gång fanns inga alternativa handelspartners att snabbt ta till, och USA passade på att skärpa den ekonomiska krigföringen och försvåra Kubas handel med resten av världen. Läget för befolkningen blev mycket svårt. På Kuba benämns denna situation *specialperioden* och kan närmast liknas vid ett ekonomiskt beredskapstillstånd.

Men krisen blev ändå inte så djup som utländska betraktare förutspått, och inte så djup som i länderna i f.d. Sovjetunionen och Östeuropa som västvärldens recept kastade ut i ekonomiskt kaos. Bruttonationalprodukten (BNP) på Kuba minskade med ca 40 procent åren 1990–93. Men 1994 vände nedgången, och fram till och med år 2001 har BNP ökat med 29,5 procent, dvs. med 3,7 procent i genomsnitt per år.

I specialperiodens början var den akuta bränslebristen det svåraste. Kommunikationer och industri lamslogs. Bristen på insatsvaror och reservdelar i industrin ledde till att många fabriker fick lov att stänga.

Jordbruket drabbades hårt av bristen på drivmedel, konstgödsel, kraftfoder och kemiska bekämpningsmedel. Det ledde till starkt sänkt produktion med en nedgång på 54 procent mellan 1990 och 1993, framför allt på grund av den fallande sockerproduktionen, men också inom andra grödor. Sockerproduktionen nådde 8,1 miljoner ton 1989 men har sedan dess mer än halverats. Kött- och mjölkproduktionen sjönk också, till ungefär en tredjedel av 1989 års nivå. Skördarna av rotfrukter, huvudsakligen potatis, och grönsaker klarade sig

bättre. Grönsaksskörden 1993 var bara 9 procent mindre än 1989. Citrusskörden 1993 var dock 33 procent mindre än 1990, som var ett rekordår med 1 miljon ton citrusfrukter.

Varutillverkningen föll med nästan 37 procent mellan 1990 och 1993, och gruvdriften gick ner med 22 procent. Båda dessa näringsgrenar började emellertid sedan återhämta sig snabbare än andra.

Utbildningen och hälsovården har upprätthållits

El-produktionen gick ned med 26 procent mellan 1990 och 1993. Därmed hade den fallit till under 1980 års nivå. 1994 började den öka igen, med 4,3 procent. Elavbrotten kom också mer sällan hösten 1995 än året innan, och har sedan dess blivit alltmer ovanliga.

Handeln minskade dramatiskt, trots ökande turism, och dess bidrag till BNP 1994 var bara 57 procent av 1989 års. Detta kontrasterar mot den offentliga tjänstesektorn – sjuk- och hälsovården, utbildningen, den sociala servicen och kulturen – där nästan samma nivå upprätthållits under samma tid, till skillnad från vad som skett i Rysslands och Östeuropas s.k. övergångsekonomier.

Byggnadsverksamheten drabbades allra hårdast och minskade med över 70 procent efter 1989 och återhämtningen dröjde till slutet av 90-talet. Byggnadsindustrins kris var delvis resultatet av en drastisk minskning av den avgörande cementtillverkningen. Kuba hade 1989 en imponerande tillverkning av 3,8 miljoner ton cement, den näst högsta percapitanivån i Latinamerika, och högre än i både USA och Storbritannien. År 1993 hade tillverkningen sjunkit till bara 1 miljon ton, eller 27 procent av 1989 års nivå.

Cementugnarna förbrukar mycket energi. Under 1994 stannade nedgången i cementtillverkningen upp, men då prioriterades exporten som fördubblades i förhållande till 1993.

Nickelutvinningen minskade från 46.600 ton år 1989 till 30.200 ton år 1993. Men den återhämtade sig sedan och ökade, med hjälp av kanadensiska investeringar, till 71.400 ton år 2000. Dessutom har en stor ökning skett av den inhemska oljeutvinningen.

Strukturella förändringar

Sommaren 1993 började regeringen genomföra en genomgripande förändring av det ekonomiska systemet. Det fanns inte längre något alternativ till den kapitalistiska världsmarknaden. Kuba måste anpassa sig till detta nya läge och lösa sin akuta försörjningskris. Bland annat måste man hejda ett snabbt ökande budgetunderskott, som 1993 uppgick till 33,5 procent av bruttonationalprodukten. Till detta kom ett besvärande överskott i penningcirkulationen och galopperande priser på den svarta marknaden. I augusti 1993 låg dollarpriset på den svarta marknaden på 120–130 pesos, att jämföra med 10–15 pesos fem år tidigare.

Utländskt kapital inbjöds att ingå i samriskföretag på fördelaktigare villkor och inom fler näringsgrenar än tidigare. Småföretagsamhet (enpersonsföretag) gavs bättre villkor och stöd. Fria marknader inrättades för jordbruks-, hantverks- och industriprodukter vid sidan om basförsörjningens samhällsägda butiker etc. Samtidigt infördes beskattning, dock ej av offentligt löneanställda. Vid årsskiftet 2001/02 fanns det 403 samriskföretag på Kuba inom ett 30-tal näringsgrenar, dock med stor koncentration till turistindustrin.

En rad kännbara åtgärder vidtogs, som prisökningar på elektricitet, cigaretter och sprit. Dollarinnehav legaliserades och dollarbutikerna öppnades för alla, vilket knappast gynnade revolutionens starkaste stödgrupper. De som lyckas skaffa dollar genom försändelser från utlandet, arbete i turistindustrin eller som egenföretagare kan leva på en helt annan nivå än de som inte kan det. Förändringarna innebar i vissa avseenden att det dittills så jämlika Kuba fick påtagliga inslag av ekonomisk ojämlikhet.

Subventioner minskade eller avskaffades på en rad områden, många fria luncher på arbetsplatserna försvann, och försvarsutgifterna skars ned med mer än en tredjedel. För att finansiera den nödvändiga importen främst av olja, gjordes stora satsningar på att så snabbt som möjligt öka inkomsterna av hårdvaluta genom en ökad turism. Många nya hotell byggdes, och en del av dessa byggs av samriskföretag. På tio år fyrdubblades antalet utländska turister till 2 miljoner år 2001. Den bioteknologiska forskningen och framställningen av nya läkemedel och vacciner prioriterades också. Investeringen i läkemedelsindustrin är emellertid en mer långsiktig satsning än t.ex. turismen. Det tar lång tid att utveckla mediciner, få dem testade och godkända och att lansera dem på exportmarknaden.

Arbetsparlamenten diskuterade

Förändringarna på Kuba har skett utan att det grundläggande samhällssystemet har ändrats. Förslag till förändringar presenterades av Kubas ekonomiska experter och förelades Nationalförsamlingen för diskussion och beslut. Kubas Kommunistiska Parti reagerade mot förslagen, och sa att de måste ut till bred diskussion bland folket. Nationalförsamlingen följde kommunistpartiets råd. Det var så *arbetsparlamenten* kom till. Deras rötter går tillbaka till revolutionens första år.

Det blev diskussioner på alla nivåer i samhället. Fackföreningsrörelsen organiserade arbetsparlamenten på 80.000 arbetsplatser. Reformförslagen diskuterades, och de ändrades och bearbetades i viktiga avseenden innan förslagen beslutades i Nationalförsamlingen. Dessutom genomfördes möten ute i bostadskvarteren och debatter i kommunförsamlingarna.

Även i detta oerhört svåra läge har skola, hälsovård och omsorg prioriterats och i så stor utsträckning som möjligt hållits utanför åtstramningspolitiken. Inte en enda vårdcentral, skola eller daghem har stängts under denna period, även om bristen på mediciner, sjukvårdsutrustning, skolmaterial och papper naturligtvis har orsakat stora problem och påverkat kvaliteten.

Spädbarnsdödligheten har faktiskt till och med gått ner, från 10 per tusen levande födda i början av specialperioden till 6,2 per tusen år 2001. Medellivslängden har ökat något och ligger nu på drygt 76 år, som i många avancerade industrialiserade länder.

De statliga jordbruken kooperativiseras

Det blev nödvändigt att göra något åt de stora statsjordbruken, som tillämpat stordrift och varit beroende av mycket drivmedel, konstgödsel och kraftfoder. De bröts från och med 1993 ned till ett nytt slags lantarbetarkooperativ; UBPC, *Unidades Básicas de Producción Cooperativa*, dvs. grundenheter för kooperativ produktion.

Omställningarna har inte skett utan problem. Brist på tillräckligt med kompetenta jordbruksarbetare och personer med utbildning för att driva kooperativen, liksom svårigheter att skaffa drivmedel och reservdelar, samt viss ovilja från de överordnade statliga organen att överlåta makt till kooperativen har försvårat ansträngningarna att få upp sockerproduktionen igen.

Världsmästerskap i budgetanering

Budgetunderskottet reducerades drastiskt från 5.1 miljarder pesos 1993 till 1,4 miljarder i slutet av 1994, dvs. från 33,5 procent av BNP till 7,5 procent. År 1998 var det nere på 3 procent. Överskottet i penningcirkulationen minskade från 12 miljarder år 1993 till 9 miljarder 1995. Följden har blivit en ordentlig revaluering av peson. Dollarpriset gick ned från långt över 100 pesos per dollar 1993 till 20 pesos hösten 1995, och har sedan legat kring den nivån. (Efter 11 september 2001 ökade dollarpriset till 26 pesos per dollar.) Våren 1995 introducerades en konvertibel peso som del av lönen inom vissa exportsektorer, användbar i hårdvaluteaffärerna. Ungefär en tredjedel av lönearbetarna får en del av sin lön i denna hårdvaluta. Det långsiktiga målet är att göra peson konvertibel. Kubas strategi på detta område påminner om det stegvisa angreppssätt som tillämpas i Kina och Vietnam.

Jämfört med övergångsekonomierna i Östeuropa, och framför allt jämfört med f.d. Sovjetunionen, har den kubanska ekonomin klarat krisen ganska bra. Detta är särskilt anmärkningsvärt med tanke på att Kuba också har USA:s ekonomiska krigföring att kämpa mot. I Ryssland och andra f.d. sovjetrepubliker har depressionen varit djup och långvarig, mycket djupare och långvarigare än vad många västliga experter och rådgivare förutspådde. Sålunda hade den ryska ekonomin år 1994 krympt med nästan 50 procent i förhållande till 1989, och med fortsatt avsevärd nedgång – 15 procent – följande år. Och 1998 drabbades Ryssland av akut valutakris. Detsamma gäller i stort sett för andra f.d. sovjetrepubliker. Värst drabbat är Georgien med en nedgång på 83 procent, i stor utsträckning till följd av inbördesstrider i landet.

Även de baltiska staternas ekonomi gick tillbaka drastiskt efter Sovjetunionens sammanbrott. I Estland med 35 procent, i Lettland med 50 procent och i Litauen med 66 procent.

Det är också intressant att jämföra Kuba med två andra länder som också likt Kuba talar om ekonomiska förändringar, inte om övergång till ett nytt system. Både Kina sedan 1978 och Vietnam sedan 1985 har kunnat visa upp en kraftfull och imponerande ekonomisk tillväxt. Tvärt emot förhållandena i f.d. Sovjetunionen och i Östeuropa har Kina och Vietnam påverkats mycket litet av Sovjetunionens och Östeuropas hädanfärd. I stället har tillväxttakten i både Kina och Vietnam ökat efter 1989. BNP i Kina var år 1994 50 procent större än 1989 och i Vietnam var den 42 procent större. Och när den asiatiska ekonomiska krisen slog till 1998 kunde dessa två länder i stort sett hålla sig utanför. Så man kan förstå varför Kuba

Lastbilar byggs om till bussar – de s.k. kamelerna

hellre lyssnar på råd från dessa två länder än från sina forna vänner i Östeuropa eller från västliga experter på marknadsekonomi, för den delen. Källa för jämförelserna är Claes Brundenius. Se litteraturförteckningen.

Optimism inför det nya millenniet

Vid millennieskiftet kunde det kubanska folket konstatera att man hade klarat det.

Kuba förlorade 80 procent av sina exportinkomster vid Sovjetunionens sammanbrott 1990-91. Vid den tiden var det många på Kuba som var oroliga huruvida landet skulle klara sig igenom den ekonomiska kris som blev följderna av sammanbrottet. Svaret är aldrig givet. Tio år senare konstaterar kubanerna att det har varit en hård tid. 1990-talets första år präglades av brist på olja som drabbade transporter och gav långvariga strömavbrott. Livsmedelsimporten och det mekaniserade jordbruket drabbades hårt, och det förekom perioder med näringsbrist. Brist på reservdelar skapade stora problem när uppfinningsrikedomen inte räckte till. Många livsnödvändiga mediciner saknades.

Kuba klarade den värsta krisen, tack vare folkets envishet, hårda arbete och landets intelligenta politiska ledning. I den kapitalistiska världen har Kuba funnit partners, och på ömsesidigt gynnsamma villkor har samarbete inletts i de produktions-, tjänste- och utvecklingsområden som Kubas samhällsplanering prioriterar.

År 2002 fanns 403 samriskföretag. Europeiska Unionens länder svarade för 52 procent av dem. Spanien var i täten med 104 företag. Därefter följde Kanada med 70 och Italien med 57. Frankrike, Mexiko, Storbritannien, Kina och Tyskland har också omfattande samarbete med Kuba. Verksamhetsfält är hotell- och turistverksamhet, gruvindustri, oljeutvinning, telecom, bioteknik, jordbruk, fiske. Dessutom pågår utbyte inom forskning, kulturliv, idrott m.m.

Ett exempel på resultat av samarbetet med utländska företag är oljeprospektering och oljeutvinning: 1991 utvann Kuba en halv miljon ton olja. Med insats av utländsk teknik utvinns år 2002 drygt 3 miljoner ton. Detta innebär att istället för endast en liten bråkdel, kan mer än 90 procent av Kubas elbehov produceras med egen olja. Jämfört med år 1991 är naturgasutvinningen 15 gånger större år 2002, vilket bl.a. försörjer tre miljoner människor med matlagningsgas.

För tio år sedan förlorade Kuba hela sin marknad för nickel när Sovjetunionen försvann. Tack vare samarbete med ett kanadensiskt gruvföretag exporterar Kuba nu till 30 olika länder och är fjärde största producenten i världen av nickel.

På detta sätt har Kuba inom en mängd olika områden under 1990-talet tillägnat sig industriländernas moderna teknik, samarbetat för att nå nya marknader och skaffat betydelsefulla inkomster, med vilka man finansierat import av maskiner, datorer, kemikalier, livsmedel etc. Detta har man lyckats med trots att USA:s regeringar under dessa år trappat upp sin blockad och ekonomiska krigsföring med lagstiftning (Torricelli, Helms-Burton m.fl. lagar) och utövat påtryckningar mot länder och företag som inleder affärer med Kuba. USA:s agerande har inneburit att Kubas importköp saboteras i stor omfattning, och de som kommer till genomförande blir dyrare för Kuba. Medicininköpen har t.ex. beräknats bli 40 procent dyrare. Under sina drygt 40 år har USA:s ekonomiska krigsföring och blockad kostat Kuba mer än 70 miljarder dollar, lågt räknat. Till detta kommer skador av terroraktioner som härstammar från USA.

Livsmedelsförsörjningen är grundläggande, och började med jordreformen som gav lantarbetarna jord omedelbart efter revolutionen 1959. Under specialperioden, som började i oktober 1990, har Kuba startat ekologiska stadsträdgårdsodlingar för matproduktion i stor omfattning, och jordbruksproduktionen har satsat på flera produkter. År 2002 startas en omstrukturering av sockerindustrin. Främsta orsaken är det sjunkande världsmarknadspriset på socker. På 80-talet, då sockret såldes till Sovjetunionen, producerade Kuba dubbelt så mycket socker som idag. Nästan hälften av de 156 sockerbruken läggs nu ner. Flera är ålderstigna och ineffektiva. Arbetarna vid dessa bruk erbjuds vidareutbildning, och de har sin försörjning säkrad.

Den jordbruksmark som ej behövs till sockerodlingar övergår till produktion av en mängd olika livsmedel. Sockerrören förädlas till många produkter utöver socker och rom: djurfoder, jäst och pappersmassa. Dextran m.m. för den farmaceutiska industrin, och industrialkohol utgör viktiga exempel.

Alkoholtillverkning för bränslen och fiberhaltiga sockerrörstyper som lämpar sig för energiskog diskuteras.

Under början av 90-talet sjönk Kubas BNP med drygt 40 procent, men har därefter återhämtat sig till tre fjärdedelar (se tabell).

Påverkad av den ekonomiska krisen i världen, som gjordes skakigare av de tragiska händelserna den 11 september 2001 i USA, stannade Kubas tillväxt på 3 % år 2001. Denna siffra är ändå vida överlägsen genomsnittssiffran för Latinamerika som helhet, trots att Kubas turistindustri drabbats precis som alla andra av 11 september. I november 2001 drabbades Kuba också av den kraftigaste orkanen på 50 år (Michelle), som orsakade stora ekonomiska skador. Innan skadorna från Michelle var helt reparerade drabbades Kuba hösten 2002 av ytterligare två orkaner (Isidore i september och Lili i oktober).

Det som Kuba uppnått under 90-talet är en enorm seger. Men Kuba har år 2002 ännu inte deklarerat att specialperioden är avslutad. Mycket finns kvar att göra. Dessutom är läget i världen farligt och ekonomiskt ömtåligt. Men kubanerna har visat att de med sitt socialistiska samhälle har ett mer tåligt och tryggare försörjningssystem än många andra länder i världen.

Kubas BNP		
Källa: Kubas offentliga statistik		
1990	- 2,9 %	Nedgång åren 90-93: 40,1 %
1992	- 10,7 %	
1992	- 11,6 %	
1993	- 14,9 %	
1994		+ 0,7 %
1995	Åter- hämt- ning åren 94-01: 29,5 %	+ 2,5 %
1996		+ 7,8 %
1997		+ 2,5 %
1998		+ 1,2 %
1999		+ 6,2 %
2000		+ 5,6 %
2001		+ 3,0 %

Specialperioden har pågått sedan oktober 1990, med ett långt ekonomiskt beredskapstillstånd. Kubas statistik visar emellertid att ekonomin har återhämtat sig till tre fjärdedelar av den nedgång som skedde under 90-talets första svåra år.

Från och med 1995 till och med 2002 har 712.000 arbeten skapats på Kuba. Vid slutet av år 2002 är arbetslösheten nere på nivån 3,3 procent, en av de lägsta i världen. Ett par år tidigare var den ca 6 procent och fortfarande påverkad av specialperioden. Vid slutet av 2002 är arbetslösheten i USA 6 procent, i Japan 5,4 procent och i EU i snitt 8,6 procent.

Brev från Kuba i juni 2002:

Till Kubas alla vänner

USA-regeringens politik mot Kuba blir allt mer aggressiv och farlig för varje dag som går.

Efter de ödesdigra terrorattackerna den 11:e september 2001, som Kuba omedelbart fördömde, deklarerade president Bush att den som inte stödde USA i dess krig mot Afghanistan eller andra bestraffningsaktioner USA hittade på, skulle betraktas som en som ger stöd till terrorism. Kuba uttalade offentligt att Kuba fördömde terrorism och också fördömde kriget som startats, som endast skulle leda till ytterligare tusentals oskyldiga offer.

Nyligen talade president Bush om vad han kallade "öndskans axelmakter", och räknade upp Nordkorea, Iran och Irak som terroristnationer.

USA:s utrikesdepartement publicerade och spred därefter över hela världen en lista med länder som påstods ge stöd till terrorism. Kuba inkluderades i denna lista.

För en kort tid sedan uttalade USA:s biträdande utrikesminister John Bolton att USA:s regering hyste oro. Han hänvisade till information regeringen påstod sig ha om att Kuba höll på att utveckla biologiska stridsmedel, och att denna teknologi höll på att överföras till terroristnationer.

Den 20 maj 2002 höll president Bush två tal om Kuba, ett i Washington och ett i Miami. I båda talen förolämpade han, förtalade och hotade vårt folk. Han deklarerade att han skulle vidmakthålla och ytterligare trappa upp sin regerings blockad mot Kuba, tills dess Kuba ger upp sitt socialistiska styre och underordnar sig USA:s vilja.

Helt nyligen, den 5:e juni i samband med en officersceremoni på militärhögskolan West Point, uttalade president Bush sin avsikt att genomföra "förebyggande militära anfall" varsomhelst i världen. Han utfärdade en varning att USA:s väpnade styrkor stod beredda att ensidigt genomföra sådana aktioner helt utan förvarning. Han nämnde överhuvudtaget inte någon roll för det internationella samarbetet eller för FN i sammanhanget.

Det är helt klart att USA:s regerings avsikt är att påverka hemmaopinionen och den internationella opinionen så att förutsättningar skapas för att hämningslöst släppa loss vansinniga och groteska krigsäventyr som skulle utgöra en fara för världsfreden.

Kuba kommer inte att undslippa denna världshärskares raseri. Och det beror inte på att Kuba skulle påstås vara ett terroristland, utan för att Kuba är självständigt och upproriskt.

Den 12 juni deltog mer än 9 miljoner av Kubas 11,2 miljoner invånare i demonstrationer på gator och torg till stöd för den kubanska revolutionen, och för att protestera mot USA-regeringens hot och interventionspolitik.

Mellan 15 och 18 juni kommer alla kubaner som vill att med sina namnteckningar stödja ett förslag från Kubas folkrörelser. Förslaget innebär att Kubas grundlag utökas med en punkt som uttrycker vår beslutsamhet att behålla vårt socialistiska samhällssystem och att vi vägrar förhandla med någon utländsk makt samtidigt som vi utsätts för påtryckningar, hot och aggressioner.

Vi vill göra alla våra vänner, alla ärliga och kloka kvinnor och män över hela världen, uppmärksamma på den stora faran som vårt land utsätts för.

Vi uppmanar er att agera så att opinionen i era länder och internationellt på alla sätt som är möjliga, fördömer den allvarliga situationen som skapats. Det är endast på detta sätt som vi kan sätta stopp för denna upptrappning av orättvisa och våld.

KUBAS INSTITUT FÖR VÄNSKAPEN MELLAN FOLKEN,
INSTITUTO CUBANO DE AMISTAD CON LOS PUEBLOS

16 juni 2002

Folkomröstningen på Kuba den 15-18 juni 2002

gav resultatet att över 8 miljoner kubaner –
99 procent av de röstberättigade – tecknade
sina namn till stöd för Kubas grundlag, till
försvar för socialismen, och i protest mot att
förhandla under hot från USA. Den 26 juni beslöt
Nationalförsamlingen, Kubas parlament, om ett
tillägg till grundlagen med folkomröstningens
krav: att Kubas socialistiska samhällssystem visat
sin duglighet och skall stå fast, och att Kuba aldrig
kommer att återgå till kapitalismen.